

O'ZBEKISTONDA KORPORATIV BOSHQARUV ASOSIDAGI KORXONALAR FAOLIYATINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH.

Shomurotova Mehrinoz Razoqovna

Bank Moliya Akademiyasi tinglovchi magstri

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'nggi o'zgarishlar va joriy islohotlar dasturini amalga oshirishdan kelib chiqqan holda, O'zbekistonda korporativ boshqaruv asosidagi korxonalar faoliyatini takomillashtirish tizimini tatbiq etish, joriy korporativ boshqaruvning global tamoyillariga muvofiqligini tahlil qilish va milliy korporativ boshqaruv tizimini iqtisodiyotni diversifikatsiyalash sharoitida korporativ kodeksga mos ravishda yanada takomillashtirish, hamda aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida korporativ boshqaruv bo'yicha taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so'zlar: aksiyadorlik jamiyati, mas'uliyati cheklangan jamiyat, tamoyillar, diversifikatsiya, korporativ kodeks, strategik boshqarish

Abstract: This article analyzes the implementation of a corporate governance system in joint-stock companies and limited liability companies of Uzbekistan, an analysis of current corporate governance in accordance with global principles of corporate governance and diversification of the national corporate governance system in the context of economic diversification, as well as the development of recommendations and proposals on corporate governance in activities of joint stock companies.

Keywords: joint stock company, limited liability company, principles, diversification, corporate code, strategic management.

KIRISH

Hozirgi vaqtda jahon miqyosida korporativ boshqaruv sohasida jadal rivojlanish kuzatilmoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlardan ko'zlanayotgan asosiy maqsad mulkiy xilma-xillik asosida iqtisodiy faoliyatni yanada jadallashtirish, mulklarni davlat tasarrufidan chiqarib, nodavlat sektorga o'tkazish va shu orqali turli o'z-o'zini boshqaruvchi xususiy iqtisodiy xo'jalik birliklarini vujudga keltirish ekanligi bugungi kunda hech kimga sir emas. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan bunday iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan davlat tasarrufidan chiqarilgan mulklarni samarali tarzda qayta harakatga keltirish, qo'shma korxonalar tuzish, korxonalarni aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish, ayniqsa, kichik hamda xususiy tadbirkorlikni

rivojlantirishga bog'liqdir. Shu asosda davlat tasarrufidagi aksariyat korxonalar va tashkilotlarni aksionerlik jamiyatlariga aylantirish orqali iqtisodiyotning korporativ boshqariluvchi bo'g'inlarini tashkil etishga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

Aksiyadorlik jamiyatlarini rivojlantirish strategiyasi va samarali boshqarish borasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi muhimdir. [1] Davlatimiz rahbari majlisda ana shu haqda to'xtalib, korporativ boshqaruv tizimidagi prinsip va yondashuvlarni tubdan o'zgartirishimiz uning haqiqiy bozor munosabatlariga mos kelishini ta'minlash hamda

konservativ qarashlardan voz kechishda katta hissa bo'lganligini, lekin butun dunyoda aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish va ishni korporativ tarzda boshqarish asosiy usul, deb topilgan bir paytda bizda bu borada amalga oshirilayotgan ishlar qoniqarli emasligiga, hali oldinda bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar ham talaygina ekanligiga alohida urg'u berdi. Korporativ usul bozor iqtisodiyotiga o'tishning muhim sharti ekanligi, bu borada rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish hayotiy zaruratligi, ayniqsa, sohaga puxta bilimga ega bo'lgan zamonaviy menejment hamda marketing usullarini amalda qo'llay oladigan yosh mutaxassislarni jalb etish masalalari dolzarb ekanligi aytib o'tildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Korporativ boshqaruv bo'yicha tadqiqotlar olib borgan iqtisodchi olim A.Berlining tadqiqotlarida korporatsiyalarni boshqarishda strategiyani tanlash va korxonalar menejmentini rivojlantirish, investitsion faoliyatni boshqarish masalalari tadqiq etilgan. M. Xesselning tadqiqotlarida «Korporativ boshqaruv – bu mulkdorlar va boshqa manfaatdor shaxslarning korxonalar faoliyatini baholash va nazorat qilish bilan bog'liq o'zaro munosabatlari hisoblanadi». Korporativ boshqaruv kodeksining muallifi (1992) Ser Edrian Kadberning korporativ boshqaruv tizimini isloh qilish bo'yicha takliflarni o'z ichiga olgan dokladiga asosan korporativ boshqaruv (inglizcha so'zdan olingan bo'lib, Corporate Governance) – bu kompaniya faoliyatini boshqarish va nazorat qilishni amalga oshirishni ta'minlovchi tizimdir

O'zbekiston Respublikasida ham bir qator olimlar Sh.Zaynutdinov, D.Suyunov, B.Berkinov, M.Xamidulin, N.Rasulov lar tomonidan korporativ boshqaruv tizimining ayrim jihatlari nazariy metodologik asoslari tadqiq qilingan. Xususan, M.B.Xamidulinning korporativ boshqaruv bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida, "Korporativ boshqaruv – bu korporativ mulk shakliga kiruvchi sub'ektlar mulkdorlarining huquqlarini va manfaatlarini himoya qiluvchi amaldagi meyorlar,

hamda boshqaruvning ma'lum bir tamoyillari asosida kompaniyaning maqsadiga erishish uchun amalga oshiriladigan harakatlar majmuidir"

Yuqoridagi olimlar va boshqa olimlar tomonidan korporativ boshqaruv tizimining ayrim jihatlari nazariy metodologik asoslari tadqiq qilingan. Biroq, aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimini tatbiq qilish masalasi qamrab olinmaganligini va respublikamizda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish uchun yetarli tadqiqot ishlari mavjud emasligini ko'rsatib turibdi.

Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda korporativ boshqaruv islohotlari jadal sur'atlar bilan amalga oshirilayotgan bo'lsa ham, korporativ boshqaruv tizimida bir qator hal etilmagan muammolar yuzaga keldi. Eng asosiy muammo - davlat asosiy aksiyador bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari.

Korporativ boshqaruvni yanada rivojlantirish zarurati, uning yordamida ijobiy natijalarga erishish mumkinligi bilan bog'liq:

- kompaniyaning investitsiya jozibadorligini oshirish;
- moliyaviy resurslarni uzoq muddatli sarmoyalashga tayyor investorlarni jalb qilish;
- faoliyat samaradorligini oshirish;
- bank kreditlarini olish xarajatlarini kamaytirish;

- korxonaning bozor qiymatini oshirish;
- kapital bozorlariga kirishni osonlashtirish;
- kompaniyaning obro'si va obro'sini yaxshilash.

Bundan tashqari, tashkilot amaliyotida korporativ boshqaruvning asosiy tamoyillarini joriy etish va faol ravishda qo'llash bevosita iqtisodiy samara berishi mumkin. Mavjud korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali mahalliy biznes tuzilmalari o'z aksiyalari narxiga qo'shimcha mukofot puli olishni kutishlari mumkin, ularning miqdori 20 dan 50% gacha o'zgarib turadi. Hozirgi vaqtda O'zbekiston kompaniyalarining korporativ boshqaruv amaliyotini

takomillashtirishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- xalqaro tajribani tarqatish;
- mulkdorlarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilishni normativ-huquqiy tartibga solishda faol ishtirok etish;
- sarmoyalarni jalb qilishga e'tibor qaratish.

Shunday qilib, zamonaviy sharoitlarda korporativ boshqaruv alohida ahamiyatga ega. Korporativ boshqaruv tizimining o'ziga xos xususiyatlari asosan umumiy iqtisodiy omillar, davlat siyosati, raqobat darajasi, huquqiy va iqtisodiy muhitning o'ziga xos xususiyatlari, ishbilarmonlik odob-axloqi va korporatsiyaning jamiyat oldida, masalan, ekologiya sohasidagi ijtimoiy mas'uliyatini anglashi bilan belgilanadi.

Respublikamizda bugungi kunda qo'llanilayotgan asosiy tamoyillarning negizida

xalqaro tan olingan andozaviy tamoyillar yotadi. Aksiyadorlik jamiyatining boshqaruv tizimi korporativ boshqaruv tamoyillarining amalga oshirishini ta'minlashi zarur. Afsuski, bugungi kunda mavjud muammolardan biri, ko'pchilik aksiyadorlik jamiyatlarining rahbariyati va menejerlari tomonidan biznesni korporativ boshqarish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribani yetarli darajada o'rganilmaganligi, shuningdek mazkur muammo nazorati hamda korxonalar faoliyatini boshqarish organlari tomonidan kompleks yondashuvning yo'qligi kooperatsiya jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur nazorat va boshqaruv organlari aksiyadorlik

jamiyatlarini boshqarish jarayonlarini realizatsiya qilishning o'ziga xos tomonlarini yetarlicha hisobga olmayaptilar.

Yuqorida bayon etilganlardan shu xulosa kelib chiqadiki, bugungi kunda korporativ

boshqaruvning barcha mamlakat kompaniyalari uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan yagona modeli mavjud emas. Hozirgi kunda O'zbekistonda korporativ boshqaruvning milliy modeli takomillashish bosqichlarini bosib o'tmoqda. Milliy qonun hujjatlarida korporativ boshqaruvning ko'plab umum qabul qilingan tamoyillari o'z aksini topgan. Biroq, ularni amalga oshirish amaliyoti va korporativ xulq-atvor an'analari endigina shakllana boshladi. Korporativ xulq-atvor bilan bog'liq ko'plab masalalar qonun doirasiga kirmagan va yuridik xususiyatga ega emas, balki axloqiy xususiyatga ega. Shuning uchun chet el tajribasi hamda korporativ boshqaruv milliy

amaliyoti xususiyatlarini hisobga olgan holda korporativ xulq-atvor kodeksini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Unda esa korporativ boshqaruv va korporativ

madaniyat sohasidagi axloqiy andozlarni shakllantirish uchun asos solingan bo'lishi kerak. Bu ham milliy kompaniyalarning investitsiyaviy jozibadorligi oshishiga ko'maklashadi.

Xulosa va takliflar

Shunday qilib, o'rganilgan xalqaro tajriba, shuningdek, amalda qaror topgan tartib aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruv organlari tarkibiga korporativ maslahatchilar institutini joriy qilish zaruratini belgilaydi. Korporativ maslahatchilar institutining joriy etilishi respublika aksiyadorlarining, xususan minoritar aksiyadorlarning huquqiy himoyalanganligi darajasini oshiradi, aksiyadorlik jamiyatlari boshqaruv organlarining faoliyatini amalga oshirishda ularning qonuniy manfaatlarini samaraliroq hisobga olish imkonini beradi.

Korporativ boshqaruvni rivojlantirish davlat mulkini aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish orqali xususiylashtirish bilan ham bog'liqdir. Bunday ishlar natijasida yurtimizda ko'plab aksiyadorlik jamiyatlari tashkil etilgan. Mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti o'sishiga munosib hissa qo'shayotgan yirik korxonalar aksiyadorlik jamiyati shaklida faoliyat yuritayotgani ham korporativ boshqaruv sohasini rivojlantirish katta ahamiyat kasb etishidan dalolatdir.

O'zbekistonda davlat mulkini xususiylashtirish bo'yicha puxta o'ylangan strategiyaning amalga oshirilayotgani va menejerlarning chuqur bilimga ega ekani ushbu jarayon muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim omil bo'lmoqda.

O'zbekiston iqtisodiyotida esa korporativ boshqaruv tuzilmalarining faoliyatini takomillashtirish mexanizmlari xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida yaratilgan bo'lib, kundan kunga rivojlanib bormoqda. Buni mamlakatimiz hududida faoliyat yuritib kelayotgan korporativ boshqaruv shaklidagi iqtisodiy tuzilmalar faoliyati bilan ifodalash mumkin.

Kompaniyaning boshqaruv strukturasi tahlili, moliyaviy natijalari, moliyaviy holati tahlili boshqaruv faoliyati samaradorligini ko'rsatib beruvchi ko'rsatkichlar asosida korxonada moliyaviy tahlil o'tkazishdan maqsad – korxonani hisobotlari orqali o'tgan davrda, tahlil qilayotgan vaqtda va kelajakda erishilgan va erishiladigan moliyaviy natijalari va moliyaviy holatiga baho berish hamda iqtisodiy tashxis qo'yishdan iboratdir.

Bunda asosiy e'tibor bozor iqtisodiyoti sharoitida korporativ tuzilmalarning mavqeini mustahkamlash va tavakkalchilik holatlarining vujudga kelishi hamda ushbu jarayonda innovatsion boshqaruv strategiyalarini amaliyotga samarali tatbiq etish, korxonalar samaradorligini yaxshilash masalalariga qaratildi.

Mamlakat iqtisodiyotida integratsiyalashgan korporativ tuzilmalarning shakllanishi va rivojlanishi nafaqat milliy iqtisodiyotimizning strategik raqobatbardoshligini oshiradi, balki moliyaviy va ishlab chiqarish tarmoqlarida paydo bo'ladigan inqirozni yengib o'tishda ko'makdosh ham bo'ladi. Shu bilan birga, integratsiyalashgan korporativ tuzilmalar faoliyatining samaradorligini oshirish uchun: integratsiyalashgan korporativ tuzilmalar tarkibiga nafaqat yirik korxonalarni, balki kichik korxonalarni qo'shish va ular o'rtasida uzviy aloqadorliklarni tashkil etish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Integratsiyalashgan korporativ tuzilmalarning tarkibida moliya tashkilotlarining faoliyat turlari va shakllarini ko'paytirish, ularning tarkibiga tijorat banklari bilan bir qatorda,

investitsion fondlar, sug'urta kompaniyalarni kiritish mumkin, buning hisobiga vaqtincha bo'sh mablag'larni tez jalb qilish va ulardan samarali foydalanishga hamda istiqboldagi risklarni pasaytirishga (turli xildagi inqirozlarda ro'y beradigan salbiy iqtisodiy hodisalardan sug'urtalanishga) erishilad. 4. Respublikamizda faoliyat olib borayotgan ko'plab Korporativ boshqaruv tizimiga

ega bo'lgan korxonalarining samarali faoliyat yuritishini ta'minlash maqsadida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish uchun aksiyadorlik jamiyatining boshqaruvi javobgarligini oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar belgilanishi lozim. Mazkur sharoitda quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

-korporativ boshqaruv sohasida O'zbekiston Respublikasi qonunchilik bazasini takomillashtirish, korporativ tuzilmalarining faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish;

-O'zbekiston Respublikasi korporativ boshqaruv tizimi uchun hali yangi bo'lgan

—Korporativ maslahatchi lavozimini korxonalarda joriy qilishni yo'lga qo'yish. Bu lavozim aksiyadorlik jamiyati mulkdorlari o'rtasida, uning ijro organi va kuzatuv kengashi o'rtasida muntazam samarali muloqotni ta'minlab turuvchi xodimdir;

-korporativ boshqaruv tuzilmalari tarkibida korporativ xulq tushunchasini keng targ'ib qilish, buning vositasida esa korxonalar samaradorligini oshirish;

-aksionerlik jamiyati boshqaruv jarayonidagi ma'lumotlarning ochiqlik darajasini, shuningdek aksionerlik jamiyati boshqaruv organlarining hissadorlar yoki aksiyadorlar oldida muntazam ravishda hisobot berib borishini ta'minlash;

-korporativ tuzilmalar faoliyatida boshqaruv axborot tizimlari rivojlanish strategiyalarining samarali joriy etilishini ta'minlash;

-yuqori darajadagi xizmat ko'rsatish va mahsulot ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi korporativ tuzilmalar amaliyotiga tovar hayotiylik siklining matritsaviy boshqarish tizimini joriy etish orqali ishlab chiqarishda samaradorlikka erishish.

Shunday qilib, tahlillarimizdan xulosa qilish mumkinki, IXXT tamoyillariga to'liq mos keladigan aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan korporativ boshqaruv tizimining samarali faoliyat ko'rsatishi, shuningdek, korporativ boshqaruv samarali amalga oshirilishi uchun O'zbekistonda yetarli shart-sharoitlar yaratilgan. Biroq O'zbekiston korporativ boshqaruvidagi ayrim zaif tomonlarni aniqladik, bu yerda ayrim korporativ boshqaruvning global tamoyillaridan qisman amalga oshiriladi yoki umuman amalga oshirilmaydi. Shuni inobatga olib, tavsiya va takliflar ishlab chiqdik va yanada takomillashtirish borasida quyidagi chora-tadbirlarni ham amalga oshirish lozim, deb hisoblaymiz.

Eksportni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy mexanizmlaridan kengroq foydalanish.

Xususan, tashqi bozorlarda milliy tovarlarni xarid qilinishini kreditlar orqali rag'batlantirish va buning uchun zarur institutsional asoslarni barpo etish. Bu o'rinda gap turli mamlakatlarda amal qiluvchi eksport-import banki funksiyalarini amalga oshirish xususida ketmoqda.

Real sektor korxonalarining tashqi iqtisodiy faoliyati bo'yicha hisob-kitoblar

uzluksizligini ta'minlash maqsadida xalqaro hisob-kitoblar shakllaridan samarali foydalanish.

Ma'lumki, korxonalarining eksport-import shartnomalari bo'yicha hisob-kitoblarning sezilarli qismi qoplangan akkreditivga to'g'ri kelmoqda. Ayni paytda, rezerv akkreditiv uchun komission to'lovlarning mijoz zimmasiga tushishi ishlab chiqaruvchilarning modernizatsiyalash maqsadida import qilgan uskuna va jihozlarining qimmatlashishiga sabab bo'lmoqda.

Xulosa qilib aytganda, biznes yuritish sharoitlarini yaxshilash, qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga qaratilgan davlat siyosati va mamlakatdagi mavjud to'laqonli raqobat muhitidagi kurash milliy firmalarni sifat va narx jihatdan ustunlikka erishish uchun ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va texnik qayta qurollantirishga undaydi.

Bu orqali innovatsion texnologiyalar va zamonaviy ilmiy yutuqlarni ishlab chiqarishga jadal joriy etilishi, ishlab chiqarish tarkibini diversifikatsiya qilinishiga erishiladi. Ichki bozordagi raqobat kurashida toblangan firma o'z tajribasini raqobat yanada kuchliroq bo'lgan xalqaro bozorda qo'llaydi. Ichki kurash qanchalik og'ir kechgan bo'lsa, bu firma xalqaro bozorda muvaffaqiyatga erishish imkoniyati shunchalik katta bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, respublikamizda to'laqonli raqobat muhitini shakllantirish va ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, shuningdek, milliy mahsulotlarimizni raqobatbardoshligini yanada oshirish bo'yicha ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF 60-sonli farmoni “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”.

2. Mirziyoev Sh. “Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak”. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar.

3. O'zbekiston Respublikasi Qonuni №233-I “Aktsiyadorlik jamiyatlari va aktsiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida (yangi tahriri)”, 1996 yil 26 aprel.

4. Suyunov D. Korporativ boshqaruv mexanizmi: muammo va yechimlar. Monografiya. – T.: Akademiya, 2007. – 319b.

5. Berkinov B. Korporativnie strukturi (Osnovi sozdaniyai upravleniya). – T.: Izd-vo Nats.b-ki Uzbekistana, 2005. – 132s.

6. David A. Nadler, Beverly A. Behan, Mark B. Nadler. Building Better Boards: A Blueprint for Effective Governance. John Wiley & Sons; 1 edition (3 Feb. 2006).

7. Murthy, N. R. N. 2006. Good Corporate Governance – A checklist or a mindset? Robert P. Maxon Lecture, George Washington University, February 06, 2006.

8. Bureau of Economic Analysis, U.S. International Transactions Accounts Data, Release Date: March 16, 2011.

9. http://www.dcgk.de//files/dcgk/usercontent/en/download/code/170214_Code